

БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА ЯК КЛЮЧОВА СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті викладено аргументи на користь доцільності та застосовності бюджетної безпеки у складі фінансової, а також економічної безпеки нашої держави. Обґрунтовано значущі фактори впливу стану бюджетної безпеки України на стан її фінансової та економічної безпеки. Досліджено роль бюджету в реалізації соціально-економічних пріоритетів в Україні.

The article presents arguments for appropriateness and applicability of the budget security within the financial and economic security of our country. Significant factors which influencing state budget of Ukraine for security state of its financial and economic security are proved. The role of budget in realizing the social-economic priorities of Ukraine is investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Посилення уваги до проблем бюджетної безпеки в Україні обумовлено динамікою суспільних процесів як у глобальному, так і в національному вимірах, а також зміною концептуальних підходів до поняття безпеки. Модифікація цього явища зі сфери військово-політичних відносин у галузь економіки в сучасних умовах визначається зростаючою роллю нових її параметрів, пов'язаних, насамперед, із економічним та фінансовим становищем держав, науково-технічним прогресом, розвитком інформаційних систем, глобалізацією, світовими тенденціями концентрації капіталу тощо. Набуваючи все більшої ваги у ХХІ ст., ці новітні аспекти глобального розвитку визначатимуть характер політики держав у сфері економічної та національної безпеки [1, с.79-83]. Доповнюючись адекватними внутрідержавними процесами в соціальній, економічній і політичній сферах, вони трансформують дослідження проблем безпеки як характеристики соціально-економічних систем на якісно новий рівень з відповідними завданнями детальної розробки концепцій, теорій, гіпотез та ідей. Дані завдання є актуальними і при дослідженні бюджетної безпеки, що обумовлено вагомою роллю бюджету у гарантуванні економічного суверенітету держави, забезпеченні її макроекономічної стабільності та реалізації соціально-економічної стратегії. При цьому показники і критерії бюджету відіграють роль ключових індикаторів фінансової стійкості і стабільності держави, а характер бюджетної політики, вирішальною мірою, визначає вектори національної стратегії розвитку. Таким чином, гарантування бюджетної безпеки є однією з передумов досягнення стратегічних соціально-економічних пріоритетів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Серед українських і російських дослідників значний вклад у розвиток сучасної теорії бюджетної безпеки як складової національної, економічної та фінансової безпеки внесли О. Барановський, О. Білорус, В. Геєць, В. Горбулін, Г. Дарнопих, І. Білько, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Г. Іващенко, Л. Кістерський, Г. Козаченко, О. Лісовська, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, В. Предборський.

Важливу роль у розкритті сутності бюджетної безпеки відіграють наукові праці С. Буковинського, Є. Бушміна, В. Дем'янишина, Г. Кучер, М. Каленського, О. Кириленко, С. Колодій, В. Корчинського, А. Крисоватого, А. Лаврова, І. Луніної, С. Лушина, І. Лютого, В. Мортікова, Ц. Огня, В. Опаріна, І. Радіонової, В. Тамбовцева, В. Федосова, Ю. Харазішвілі, І. Чугунова.

Послуживши основою для поглиблення теоретико-методологічних засад бюджетної безпеки з урахуванням завдань соціально-економічного розвитку держави, роботи згаданих

вчених, разом з тим, засвідчили опосередкований характер вивчення питань бюджетної безпеки в контексті досліджень з економічної і фінансової безпеки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З метою гарантування бюджетної безпеки держави є необхідним усунення проблеми інтерференції бюджетних циклів та дотримання законодавчих термінів проходження стадій бюджетного процесу. Треба домогтись введення в законодавство взаємообмежувальних дисциплінарних важелів та протидій для учасників бюджетного процесу з метою уникнення можливості його блокування, а також норм, які б визначали правову відповідальність учасників бюджетного процесу за порушення бюджетних процедур. Для підвищення рівня бюджетної безпеки важливим є узгодження цілей бюджетної політики із стратегічними завданнями соціально-економічного розвитку держави [2, с.213-218].

Постановка завдання. Мета цієї статті полягає у розкритті теоретичних засад забезпечення бюджетної безпеки держави як ключової складової фінансової та економічної безпеки. Бюджетна безпека відображає, з одного боку, закономірності функціонування бюджету як об'єктивної реальності, а з іншого – суб'єктивні прояви людської діяльності, що знаходять свій вираз у бюджетній політиці. У комплексному розумінні бюджетної безпеки як економічного поняття зміст бюджетної безпеки проявляється як співвідношення бюджетних коштів, параметрів їх формування та розподіл та сумарних потреб одержувачів таких ресурсів. Об'єктом бюджетної безпеки визначено бюджетні кошти, кількісні та якісні характеристики їх розподілу між ланками бюджетної системи, суспільно-політичні, правові та процедурні аспекти бюджетного процесу, що виступають як індикатори та критерії оцінки й забезпечення бюджетної безпеки; предметом бюджетної безпеки, у свою чергу, є діяльність держави, спрямована на гарантування певного рівня бюджетної безпеки, шляхом впливу на вищезгадані суспільно-політичні, правові та процедурні аспекти бюджетного процесу.

Забезпечення бюджетної безпеки держави повинно відбуватися з урахуванням принципів системності, превалювання національних інтересів, збалансування потреб громадян, юридичних осіб держави. Важливим у цьому сенсі є принципи безумовного пріоритету безпеки та гарантування суверенітету держави [3, с.55-62]. Бюджетна безпека держави є невід'ємною детермінантою стратегії соціально-економічного розвитку держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. У складі фінансової та економічної безпеки бюджетна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження. Її сутність у тому, що бюджетна безпека є матеріальною основою суверенності держави, що, у свою чергу, визначає реальні можливості в забезпеченні фінансової та економічної безпеки. Тобто, бюджетна безпека є основою для функціонування всіх інших елементів державної суверенності, що входять у цю систему – фінансової, економічної безпеки, а також, військової, технічної, продовольчої, екологічної безпеки.

Бюджетна безпека – це ключова складова частина фінансової та економічної безпеки, їх фундамент та матеріальна основа. Забезпечення бюджетної безпеки є винятковою прерогативою держави. Ніхто інший не в змозі вирішити цю задачу [4, с.312-318]. У практичному плані забезпечити бюджетну безпеку країни – це створити таку систему її самозбереження, що автоматично приводила б у рух її захисні механізми по захисту від тієї або іншої загрози.

Про те, яка увага приділяється питанням забезпечення бюджетної безпеки в інших країнах, свідчать такі факти. За перші 100 днів правління нового президента Ф. Рузвельта в 1933 році було прийнято 15 законів, що забезпечували «новий курс» і стали базою подальшого розгортання заходів для подолання кризи і відновлення економічної могутності країни. Ф. Рузвельт продемонстрував відмову від класичної теорії і практики невтручання держави в економіку. Уже тоді Ф. Рузвельт і його команда зрозуміли, що ринковий механізм ХХ століття повинен представляти оптимальне поєднання ринкових механізмів і державної участі в господарських процесах, тому що економічні інтереси особистості реалізуються через соціальну політику держави.

Україна проходить складний історичний період державного становлення. Гостра і тривала економічна криза, яка вразила Україну чи не найбільше з усіх пострадянських республік, надзвичайно актуалізувала питання її фінансової та економічної безпеки, а передусім – бюджетної (рис. 1) [2, с. 310].

Рис. 1. Логіко-структурна схема категорії «бюджетна безпека»

Виділяють такі чинники, що визначають особливе місце бюджетної безпеки у складі фінансової та економічної безпеки:

1. При вирішенні проблем в усіх сферах діяльності підкреслюється базисна роль бюджету, тому що виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них і визначають життєдіяльність і життєздатність суспільства. Не може бути військової безпеки при слабкому і неефективному бюджеті, так само, як не може бути одночасно ні військової, ні економічної безпеки в суспільстві, яке переживає соціальні конфлікти.
2. В Україні криза суспільства найбільшою мірою охопила саме бюджет, оскільки мали місце катастрофа планової економічної системи та намагання побудувати щось інше,

схоже на капіталізм західного зразка. Подібна «перебудова» вже сама по собі є джерелом численних потрясінь, а, отже, і загроз безпеці всієї держави.

3. Наслідки загроз бюджетній безпеці в будь-яких сферах можуть бути оцінені з економічної точки зору, тобто кількісно підрахувати економічні збитки і на цій основі визначити систему пріоритетів [5, с.88-95].

На жаль, важливі рішення, які закладали основи стратегічного економічного розвитку Української держави після набуття нею незалежності, приймалися часто спонтанно, під тиском обставин, без належного наукового обґрунтування і врахування національних інтересів. Тому перші роки існування Української держави позначилися руйнуванням значного економічного потенціалу, що дістався їй у спадок. Характерний приклад – безсистемна, тотальна конверсія колись потужного військово-промислового комплексу, темпів якої не знала жодна країна світу.

Було завдано колосальних збитків економіці України, зруйновано високий науково-технічний потенціал оборонної галузі, а висококваліфіковані спеціалісти оборонних підприємств залишилися без роботи, багато з них виїхали за кордон у пошуках кращої долі.

Таким чином, економічний потенціал України, який є матеріальною основою бюджетної безпеки, нині значно ослаблений.

Тривала економічна криза негативно вплинула на фінансову та економічну безпеку нашої держави. Досі дається взнаки спад виробництва, втрачається науково-технічний потенціал, спостерігається зниження життєвого рівня, згортаються інвестиційні процеси, зростає безробіття, розростається і міцніє «тіньовий» сектор економіки. Соціальне зубожіння широких верств населення, значна диференціація в доходах різних прошарків населення, зневіра у власні сили та владні структури стоять на заваді консолідації нації і складають значну загрозу фінансовій та економічній безпеці, в тому числі й бюджетній.

У міжнародних відносинах спостерігається намагання деяких розвинених країн використати економічну ослабленість України у своїх національних інтересах [6, с.122-123].

Перед Україною постала проблема, яка полягає у певному протиріччі між необхідністю інтегруватися у світову економіку, з одного боку, та забезпечити внутрішню економічну інтеграцію, захист свого внутрішнього ринку, власного товаровиробника і національних інтересів, з другого.

При цьому слід враховувати, що світова економіка продовжує залишатися ареною зіткнення інтересів різних країн. То ж лише створення власної системи економічної безпеки дасть можливість уникнути потенційних руйнівних наслідків швидкого відкриття зовнішнього доступу до національної економіки, забезпечити її конкурентоспроможність, захистити вітчизняного товаровиробника та ефективно взаємодіяти з міжнародними фінансовими та економічними інституціями.

Правові передумови формування бюджетної безпеки було закладено у Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Законі УРСР «Про економічну самостійність України». У Концепції (основах державної політики) національної безпеки (1997 р.) офіційного статусу та змістовного розкриття набуло поняття бюджетна безпека через національні інтереси, загрози національній безпеці та напрями державної політики національної безпеки в економічній сфері [7, с.206-211].

Критичність нинішнього економічного стану полягає в тому, що або руйнівні процеси стануть незворотніми і призведуть до втрати державності чи, в кращому разі, забезпечать Україні роль другорядної держави і сировинного придатку високорозвинутих країн, або ж вдасться зупинити негативні процеси, домогтися економічного зростання і достойного місця у світі.

Дослідження теоретичних засад бюджетної безпеки довело правомірність її розгляду як домінантної складової фінансової та економічної безпеки держави, невід'ємним і виключним атрибутом якої є бюджет. Концентруючи в собі ключові вектори життя суспільства, бюджет трансформує грошові відносини між державою, громадянами та бізнесом у суспільні блага, значні масштаби яких визначають актуальність бюджетної проблематики загалом та гарантування бюджетної безпеки, зокрема.

Не можна не відзначити деструктивний вплив на перебіг бюджетного процесу системних порушень бюджетних процедур, які виявляються в інтерференції бюджетних циклів через невчасність прийняття закону про Державний бюджет України, частій зміні його редакції та неповній деталізації, формуванні бюджету на основі недостовірних прогнозних макропоказників.

У процесі аналізу тенденцій зміни бюджетних показників встановлено, що поряд з об'єктивними економічними закономірностями, пов'язаними з розширенням меж державної діяльності, на динаміку обсягів бюджету впливають і позаекономічні фактори. Бюджетна політика в Україні набуває ознак кон'юнктурності і значною мірою служить засобом вирішення поточних проблем, не маючи в своїй основі довгострокових цілей соціально-економічного розвитку [8, с.130-134].

Для стабілізації бюджетної політики та бюджетного процесу, формуванню в Україні стійких орієнтирів для учасників бюджетних правовідносин вважаємо за потрібне ввести до Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період та пояснювальної записки до проекту закону «Про Державний бюджет України» висновків про стан бюджетної безпеки.

Для подолання практики систематичного перегляду редакції закону «Про Державний бюджет України» та модифікації інших пов'язаних правових документів на його основі, особливо в сфері оподаткування, необхідно встановити конституційні обмеження на внесення змін до чинних законодавчих актів законом «Про Державний бюджет України»; запровадити фіксовані терміни введення в дію законодавчих змін у бюджетно-податковій сфері, а також, ввести до закону «Про Державний бюджет України» статті, що регламентували б використання надміру отриманих сум з їх обов'язковим резервуванням або ж тимчасовим розміщенням на фінансовому ринку.

На даному проміжку свого належного існування Україна як ніколи потребує збільшення надходжень до Державного бюджету та їх стабілізації; що може бути забезпечено шляхом розробки науково обґрунтованої концепції податкової політики з орієнтуванням на поточні тенденції розвитку економіки [9, с.74-78].

Потрібно поступово переорієнтуватися з оподаткування процесів споживання на оподаткування майна та фінансових результатів, зміщення податкового навантаження на галузі зі значним фіскальним потенціалом - банківську, страхову, фінансово-інвестиційну діяльність.

Кажучи про бюджетну безпеку як ключову складову фінансової та економічної безпеки нашої держави, не можна не відмітити позитивний вплив на зростання бюджетних доходів запровадження прогресивної системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Для збільшення надходжень до Державного бюджету окрім вже вищезгаданих заходів, вважаємо за необхідне, диференціювати ставки оподаткування та об'єкти оподаткування, ліквідувати частину пільг, збільшити ставки акцизного збору на товари не першої необхідності, в тому числі алкогольні напої, тютюнові та ювелірні вироби.

Проблема бюджетної розбалансованості в умовах демократичної моделі бюджетного процесу в Україні не може бути вирішена виключно за рахунок економічних механізмів, адже в своїй основі має й політичну складову.

Уникнути проблеми необґрунтованої дефіцитності бюджету можливо шляхом встановлення законодавчих обмежень параметрів бюджетного дефіциту, його взаємообумовленості з граничним обсягом державного боргу.

Висновки і перспективи подальших розробок. У статті здійснено теоретичне і практичне узагальнення поняття бюджетної безпеки як ключової складової фінансової та економічної безпеки нашої держави. Розглянуто фінансово-правові та процедурні аспекти бюджетного процесу.

Досліджено роль бюджету у реалізації соціально-економічних пріоритетів в Україні. Бюджетна безпека як економічне поняття своєю появою довершила процес взаємопроникнення структурно-логічних елементів теорії фінансової безпеки та безпеки економічної.

Поняття бюджетної безпеки, увібравши в себе характерні риси політичного й економічного напрямків, має двоїтий характер і може розглядатися як з точки зору комплексу організаційних і правових відносин, так і як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу, критерій оцінки бюджетної політики.

Теоретичне узагальнення положень наукових досліджень з національної, економічної і фінансової безпеки дозволило виділити ряд особливостей, що концептуально сформували природу і методику сучасного вивчення питань безпеки як характеристики економічних систем. Встановлено, що бюджетна безпека є ключовою складовою фінансової й економічної безпеки держави. Її пріоритетна роль визначається об'єктивною необхідністю існування бюджету, його призначенням фінансово забезпечувати виконання державою власних функцій та реалізацію її економічної стратегії, перерозподіляти частину валового внутрішнього продукту, регулювати економічні та соціальні процеси в державі із збереженням її економічного суверенітету і стабільності.

Таким чином, нині як ніколи перед нами постає надзвичайно важливе питання – забезпечення бюджетної безпеки України, що є одним з найважливіших національних пріоритетів і вимагає посиленої уваги представників владних структур, політичних партій, науковців, широкої громадськості. Забезпечення бюджетної безпеки є гарантом державної незалежності України, умовою її прогресивного економічного розвитку і зростання добробуту громадян.

Список використаної літератури

1. Абрамчук Б. Альтернативні підходи в теорії безпеки та їх застосування у фінансовій науці / Борис Абрамчук // Світ фінансів. – 2007. – № 3. – С. 77–88.
2. Андрощук В. А. Фінансова безпека держави: еkleктизм теоретичних інтерпретацій // В. А. Андрощук. – К., 2005. – 310 с.
3. Колісник О. Управління бюджетним дефіцитом / Олег Колісник // Світ фінансів. – 2008. – 230 с.
4. Тренев Н. Н. Управление финансами: [учеб. пособ.] / Н. Н. Тренев. – М.: Финансы и статистика, 2009. – 496 с.
5. Шевченко Г. Л. Інтерференція бюджетних циклів як джерело загроз бюджетній безпеці держави // Г. Л. Шевченко. – К.: – 2008. – 260 с.
6. Колісник О. Альтернативні підходи в теорії безпеки та їх застосування у фінансовій науці / Олег Колісник // наукові записки: [зб. наук. праць каф. екон. аналізу]. – 2006. – № 15. – С. 121–123.
7. Фінансовий менеджмент: [навч. посіб.] / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, Ю. Ю. Калач та інші. – К.: КНЕУ, 2006 – 294 с.
8. Онишко С. В. Проблеми та можливості модернізації ін-ту податкової політики в Україні / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 6. – С. 129–137.
9. Павловський М. А. Макроекономіка перехідного періоду: Український аспект / М. А. Павловський. – К.: Техніка, 2009. – 336 с.

Прийнято до друку 07.06.2011